

JŪRATĖ TRILUPAITIENĖ

Kultūros ir meno institutas, Tilto 4, 2001 Vilnius, Lietuva

NATŲ LEIDYBA LIETUVOS XVI–XVII a.
MUZIKINIO GYVENIMO KONTEKSTE

Lietuvos knygų istorijoje natų leidiniais, užėmusiais kuklią vietą bendroje knygų leidyboje, atskirai niekada nebuvo domėtasi. Apie knygas su natomis tik vienu kitu žodžiu užsimenama kultūros istorikų darbuose, skirtuose knygų istorijai¹, bei keliuose lenkiškose monografijose, skirtose muzikinei leidybai².

Šiame straipsnyje aptariami spaudiniai su natomis; jie itin svarbūs Lietuvos muzikos, literatūros, knygos istorijai ir atspindėjo to meto sąsajas su muzikiniu Vakarų Europos gyvenimu.

XVI–XVII a. muzikinės kultūros universalizmui įsigalėti reikšmės turėjo keli veiksniai. Tuo metu labai išsiplėtoję tarptautiniai ryšiai, kultūriniai mainai, muzikantų ir kompozitorių kelionės, jų kaita didžiausiuose Europos centruose, nauja, daug platesnė mecenatystės samprata. Visa tai labai nulėmė repertuaro, instrumentų, muzikinės kalbos, kompozicinės technikos bendruosius bruožus. Be to, šiuos procesus dar labiau sustiprino ir paspartino XVI a. išsiplėtusi natų leidyba, kuri buvo sudėtinė knygų leidybos dalis ir drauge atspindėjo to meto muzikinio gyvenimo realijas.

Romos katalikų bažnyčios, kaip galingos kultūrinės institucijos, vaidmuo lėmė, kad pirmos Vakarų Europoje spausdintos natos buvo pritaikytos bažnytinės muzikos reikmėms.

Unifikuotas, mažai kintantis grigališkasis choralas vienijo Katalikų bažnyčią, o jo mokymuisi ir atlikimui reikėjo daugel kartų perrašinėti tuos pačius grigališkojo choralo giedojimus. Tai buvo labai brangus, kruopštus, specialaus pasirengimo reikalingas darbas ir ne visuose katalikiškos kultūros centruose

¹ *Vladimirovas L.* Knygos istorija. Vilnius, 1979.

² *Przywacka-Samecka M.* Historia drukarstwa muzycznego w Polsce. Kraków, 1969; *Przywacka-Samecka M.* Drukarstwo muzyczne w Europie do końca XVIII wieku. Ossolineum, 1987; *Przywacka-Samecka M.* Dzieje drukarstwa muzycznego w Polsce do końca XVIII wieku. Wrocław, 1993.

tatai galėjo būti tinkamai įgyvendinta. Savaimė suprantama, kad pirmieji natų spausdinimo centrai kūrėsi ten, kur buvo daugiausiai perrašoma liturginių knygų, kur buvo susibūrę prityrę skriptoriai – nelengvo amato menininkai.

Vakarų Europoje apie 1450 m. buvo pradėtos spausdinti bažnytinės knygos tik su daliniais grafiniais natų spausdinimo elementais – tuščiomis natų linijomis. Šiandieną seniausia iš išlikusių knygų, spausdintų su natomis, yra „Graduale Constantiense“; ji išleista apie 1473 m. nenurodant nei metų, nei vietos³.

Pirmieji natų spausdinimo centrai kūrėsi Italijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje. Pamažu buvo pradėta spausdinti įvairių žanrų muzika. Leidėjais dažniausiai dirbo muzikos meną išmanę žmonės – atlikėjai ar kompozitoriai. Tobulėjo natų spausdinimo technika, greta graviravimo, buvo atrastas natų rinkimo būdas, išspręstas natų ženklų ir literatūrinio teksto suderinamumas, greitai paplito įvairių žanrų vienbalsės ir daugiabalsės vokalinės bei instrumentinės muzikos leidyba. Muzikiniame gyvenime natų leidyba tapo tokia pat svarbi kaip kultūros raidoje – knyga.

Nuo XVI a. vidurio natos leidžiamos daugelyje šalių, ypač ten, kur įsitvirtino reformacija.

Lietuva, tapusi Vakarų Europos lotyniškosios kultūros arealo dalimi, kur kas aktyviau galėjo perimti iš Vakarų Europos didžiųjų centrų plintančias kultūrinio gyvenimo naujoves. Tačiau jos politinio ir kultūrinio gyvenimo ypatumai lėmė neproporcingą bendros europietinės muzikos raidą. Kaip ryškus, pakankamai patikimas šių procesų atspindys buvo natų leidyba, kuri išryškino tik pagrindinius bažnytinės muzikos akcentus.

Lietuvoje natų leidyba galėjo būti pradėta steigiantis bažnyčioms ir vienuolynams, suaktyvėjus kultūriniam gyvenimui, nes grigališkojo choralo giedojimai buvo neatskiriama liturginių apeigų dalis, be to, visose katalikiškose bažnyčiose privalėjo būti giesmynai. Tačiau Lietuvoje iki pat XVII a. katalikai neišspausdino nė vieno natų rinkinio. Ir ne tik dėl to, kad čia ilgai nebuvo natų leidybos centrų, neužklydo joks natų leidėjas ar nebuvo pakankamai bažnyčių, todėl giesmynų reikėjo nedaug.

Tokią padėtį greičiau nulėmė Lietuvos bažnyčios priklausymas nuo Lenki-

³ Catalogue of books Printed in the XVth Century Now in the British Museum. London, 1963.

jos. Iš ten į Lietuvą kėlėsi daugelis ordinų ir dvasininkų, iš ten buvo įvežami ir spausdinti giesmynai bei mokymui skirti muzikos teorijos vadovėliai.

Krokuvos akademijoje gyvavo savita grigališkojo choralo katedra, kur XVI a. pradžioje buvo parengti ir išleisti muzikos teorijos darbai⁴, kai kurie iš jų ir dabar saugomi Vilniaus bibliotekose.

Gniezno sinoduose, kurių nurodymai buvo privalomi ir Lietuvai, ne kartą buvo svarstoma, kokiomis liturginėmis knygomis, kokiais giesmynais turi naudotis jiems pavaldžių provincijų bažnyčios. Tokie svarstymai ir reformų paieškos suaktyvėjo po Tridento visuotinio bažnytinio susirinkimo priimtų nutarimų.

1577 m. Gniezno provincinis sinodas nurodė, kad reikia laikytis Tridento nurodytų reformų ir naudoti iš naujo parengtus leidinius, kad „<...> būtų išvengta maldų ir bažnytinio giedojimo skirtumų“⁵. Be to, buvo liepta naudotis Romoje išleistomis naujomis liturginėmis knygomis; taip pat sinodas nurodė, kad prie šių knygų turi būti pritaikyti ir kiti Lenkijoje paplitę giedojimai, kuriuos iš senų giesmynų surinks šį darbą išmanę vyrai⁶.

Bet ir po daugelio metų padėtis nepagerėjo, nes 1621 m. Gniezno provincinis sinodas konstatavo: „Trūkstant bažnytinių knygų, psalmynų, antitonalų ir gradualų, mūsų bažnyčiose vieningai negiedama. Būtina kuo greičiau išspausdinti Romos ritualą“⁷.

1621 ir 1628 m. Lenkijoje buvo išleisti „Gradualas“ ir „Antifonalas“, o šių giesmynų leidiniai vėliau pakartoti.

1628 m. Petrikave vykęs Gniezno provincinis sinodas nurodė, kad taip pat galima giedoti ir „<...> nuo senų senovės giedotas sekvencijas, greta tų, kurios yra pateiktos ką tik Krokuvoje išspausdintame „Graduale““. Taip buvo įteisintos Tridento susirinkimo uždraustos sekvencijos ir pasipriešinta naujiems Romoje spausdintiems vadinamiesiems „Editio Medicaea“ giesmynams, kuriuose grigališkasis choralas buvo suprastintas. Lenkijoje, o kartu ir Lietuvoje buvo stengiamasi išsaugoti choralo savitumus, kuriuos specialiu dekretu, kaip išimtį, leido pats popiežius⁸.

⁴ *De Felsztin Sebastianum*. Opusculum musicae compilatum <...> 1518; *Kromer Marcin*. De musica seu concentibus. 1582; *Liban Jerzy z Legnicy*. De accentum ecclesiasticorum. 1539 ir kt.

⁵ *Ulanowski B*. Materjaly do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce we w. XVI. Kraków, 1895. S. 179.

⁶ Ten pat. P. 179.

⁷ *Synodus Provincialis Gnesnensis celebrata Petricoviae A. D. 1621*. Cracoviae, 1624. P. 34.

⁸ *Synodus Provincialis Gnesnensis Provinciae*. <...> Cracoviae, 1641. P. 45.

⁹ *Vaišnora J*. Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma, 1958. P. 52.

Lietuva svetur spausdintais grigališkojo choralo giesmynais turėjo naudotis dar ir dėl to, kad Lenkijoje kai kurie natų leidėjai gavo išimtinę privilegiją ir teisę spausdinti bei pardavinėti savo krašte ir Lietuvoje mišiolus, parengtus pagal Romos katalikiškąją liturgiją. 1590 m. spaustuvininkui Janui Łazarzowiczui Januszowskiui Varšuvos seime buvo patvirtintas Jo Karališkosios Didenybės architypografo titulas ir aprobuotas dvasininkijos dignitorių pritarimas, atskirai patvirtinantis šį asmenį kaip bažnytinių leidinių spaustuvininką¹⁰. Tačiau dar nepasibaigus minėtam spaustuvininkui išduotos privilegijos galiojimui, Krokovoje pradėjo veikti Piotrkowczykų dinastijos spaustuvė, kurioje buvo spausdinami visai Lenkijos bažnytinei provincijai skirti giesmynai: „Psalterium“ 1599 m., „Antiphonarium“ 1600, 1614, 1645 m., „Graduale Romanum“ 1600 ir 1660 m. ir kitos liturginės knygos, kuriose buvo grigališkųjų giedojimų¹¹.

Kaip minėta, Lietuvos bažnyčia vadovavosi Gniezno arkivyskupijos nurodymais ir ilgą laiką naudojosi Lenkijoje spausdintomis grigališkojo choralo knygomis.

Nepaspartino natų leidybos ir XVI a. viduryje į Lietuvą plūstelėjusi Renesanso muzikos banga, kuri bene stipriausiai buvo jaučiama Žygimanto Augusto Vilniaus dvare. LDK Didžiojo kunigaikščio rūmuose susikūrė ne tik muzikinė kapela, bet suaktyvėjo ir muzikinė kūryba. Tačiau mecenatystė, pati jos samprata čia neįgavo tos reikšmės, kurią ji turėjo Vakarų Europoje. Tėn kompozitoriai buvo kur kas laisvesni, jų statusas aukštesnis ir jie turėjo didesnes pasirinkimo galimybes, o mecenatai buvo ne tik naujų kūrinių užsakovai, bet ir suinteresuoti tuo, kad tie kūriniai būtų išleisti. Tuo tarpu LDK didikai ir pats Žygimantas Augustas didesnių mecenatiškų ambicijų neturėjo; jie daugiausia rūpinosi patenkinti tik savo dvaro ir savo pomėgius. Didelis Didžiojo kunigaikščio rūmų muzikantų būrys neliudijo atlikėjiško meno kokybės ar kūrybinio produktyvumo. Iš jo dvaro sukurtų kūrinių išliko inventorinėse knygose tik keli įrašai, rodantys, kad dvaro kompozitorius Václavas Šamotūlietis (Vencslaus Schamotulinus) buvo sukūręs daugiabalsių mišių, eksklamacijų, lemetacijų ir kitų kūrinių¹².

Tik vienam Žygimanto Augusto Vilniaus dvaro kompozitoriui, gyvenusiam

¹⁰ *Przywacka-Samecka M.* Drukarstwo muzyczne w Europie do końca XVIII wieku. S. 249.

¹¹ *Tėn pat.* P. 257–258.

¹² *Swękowski A. i Z.* Wáclaw z Szamotuł – Renesansowy muzyk i poeta // *Muzyka.* 1964,

Vilniuje iki 1565 m., pavyko išleisti kelis savo kūrinų rinkinius, kurių leidybos aplinkybės nėra pakankamai aiškios. Tai buvo garsus to meto liutnininkas Valentinas Bakfarkas (Bacfark, Bakfarc), kilęs iš Transilvanijos, gyvenęs Romoje ir apie 1548 m. persikėlęs į Vilnių, be to, palaikęs artimus ryšius su Prūsijos kunigaikščiu Albrechtu (matyt, buvo jo klientas).

1551 m. iš Vilniaus Bakfarkas išvyko į Vokietiją, o jo kelionės tikslą paaiškina F. Melanchtono laiškas, rašytas K. Levovitiui: „<...> todėl apie tą Valentina, lenkų karaliaus liutnininką, rašau. Atvažiavo jis į Vokietiją aprūpintas pinigais, turėdamas tikslą išleisti tai, ką savo mene parašė“¹³. Savo rinkinio – liutnės tabulatūros – Bakfarkas Vokietijoje neišspausdino galbūt todėl, kad jis naudojo prancūzišką, o ne vokišką notaciją ir Vokietijoje nerado tinkamo leidėjo. Jo tabulatūra 1553 m. buvo išspausdinta Lione¹⁴. Antrąjį rinkinį, kuris buvo ir paskutinis jo darbas, Bakfarkas išleido 1565 m. Krokuvoje¹⁵.

Lietuvoje XVI–XVII a. nebuvo spausdinami instrumentinės muzikos kūriniai. Nedaug išliko ir žinių apie čia instrumentinę muziką kūrčius kompozitorius; tik nedideli jų kūrybos fragmentai įrašyti į kitur sudarytus natų rinkinius.

Ribotas asmeninis Lietuvos didikų suinteresuotumas muzikinio gyvenimo naujovėmis ir įvairove, ryškesnių kultūros centrų stoka, silpnas miestiečių ir amatininkų luomas lėmė, kad čia nebuvo sąlygų kūrinių žanrinei įvairovei plėtotis, o pats muzikinio gyvenimo intensyvumas buvo pernelyg menkas, kad būtų pradėta pastovi natų leidyba. Muzikiniai leidiniai ne itin buvo reikalingi krašto rinkai; poreikius tenkino įvežti spausdiniai ir natų rankraščiai.

Kiek kitaip LDK didikai elgėsi patekę į turtingas mecenatystės ir muzikinio gyvenimo tradicijas turinčią aplinką. Kaip tik turbūt Italijos kultūrinio gyvenimo aplinka ir nulėmė, kad LDK didikui Albertui Radvilai žymus italų kompozitorius Horatio'as Vecchi's dedikavo madrigalų rinkinį, išspausdintą 1583 m. Venecijoje¹⁶. Po metų Venecijoje išleidžiamas Padujoje dirbusio kompozitoriaus Gio Battisto Mosto madrigalų rinkinys, dedikuotas Kristupui Radvilai¹⁷.

¹³ *Opieński H.* Bekwark lutnista // Biblioteka Warszawska. Warszawa, 1906. T. 2, s. 478.

¹⁴ *Intabulatura Valentini Bacfarc Transilvani coronensis. Liber primus.* Lyon, 1553.

¹⁵ *Valentini Greffi Bakfarc.* Harmoniarum musicarum. Cracoviae, M.D.LXV.

¹⁶ *Vogel E.* Bibliothek der Gedruckten Weltlichen Vocalmusik Italiens. Aus den Jahren 1500–1700. Heildesheim-New York, 1972. Bd. 2, S. 279.

¹⁷ *Ten pat.* P. 529.

Tačiau šios mecenatystės apraiškos nebuvo plėtojamos grįžus didikams namo, į kitokią kultūrinio gyvenimo aplinką.

Lietuvoje natų leidyba apsiribojo religiniais tikslais, be to, reikšmės neturėjo ir tai, ar jos buvo spausdinamos mecenatų ar bažnytinių institucijų užsakyму. Bet, jei katalikai galėjo tenkintis įvežamomis giesmių knygomis, tai reformacija eliminavo tokią galimybę, nes giedojimas gimtąja kalba šiame judėjime buvo ypač svarbus naujo tikėjimo bruožas. Visur, kur buvo skelbiamas naujasis tikėjimas, turėjo būti galvojama ir apie giesmyną.

Pirmoji lietuviška knyga Martyno Mažvydo „Catechismusa prasty szadei...“, išspausdinta 1547 m. Karaliaučiuje, – pirmasis leidinys su natomis. Paskutinę jos dalį sudaro nedidelis 11 giesmių giesmynėlis, atspindintis gyvą ir judrų protestantiškų giesmynų kūrybos ir leidybos procesą, į kurį įsitraukė tiek Mažoji, tiek ir Didžioji Lietuva.

Reformacijos judėjime buvo dvi pagrindinės knygos – Biblija ir giesmynas. Protestantiškos giesmės labai skyrėsi nuo katalikiškojo grigališkojo choralo. Grigališkasis choralas – vienbalsis, giedamas lotyniškai; jo ritmas pavaldus literatūriniam tekstui, jis išsiskyrė ritminiu ir melizmatiniu sudėtingumu, būdavo giedamas tik specialiai paruoštų dvasininkų ir giedotojų, o protestantiškasis choralas pasižymėjo savo paprastumu, aiškia ritmine ir melodine struktūra. Šį choralą giedojo visa bendruomenė ir, žinoma, gimtąja kalba.

Lietuvoje nuo pat reformacinio judėjimo pradžios iki pirmųjų giesmynų leidybos turėjo būti išverstos, parengtos ir žodine, nerašytine tradicija platina- mos naujojo tikėjimo giesmės. Pačių giesmynų leidybai, kaip minėta, reikėjo mecenato, raštingų žmonių, galėjusių parengti giesmes, ir leidėjo, spausdinu- sio natas.

Nedaug išliko žinių apie A. Kulviečio Vilniuje veikusią mokyklą. Gal ten ir buvo brandinama mintis parengti ir išleisti giesmyną. Bet tam liuteroniškas laikotarpis Vilniuje buvo per trumpas. Nebuvo čia dar ir leidybos kaštus padengti galėjusio mecenato bei spaustuvininko, pasirengusio leisti natas.

Karaliaučiuje lietuviško giesmyno leidyba buvo suinteresuotas kunigaikštis Albrechtas. Čia jau dirbo žinomas spaustuvininkas Hansas Weinreichas, kuris su giesmynų leidyba susidūrė labai anksti, dar tada, kai buvo spausdinami pirmieji tokie leidiniai Vokietijoje.

1527 m. H. Weinreichas išleido du giesmių rinkinius: „Etlich gesang da- durch Got ynn der benedeiten muter Christi“ ir „Etliche newe verdeutsche“.

Tačiau į šiuos giesmynus spaustuvininkas dar nepajėgė įdėti natų, o atspaudė tik tuščias natų linijas. Natos į jo giesmynus buvo įrašytos ranka¹⁸.

H. Weinreichas buvo pirmasis spaustuvininkas, Karaliaučiuje pradėjęs spausdinti natas. Ir tai jis padarė tik 1546 m., išleidęs muzikos teoretiko ir diplomato Thomaso Hörnerio muzikos traktatą „De ratione componendi cantus“.

Vieni autoriai nurodo, kad T. Hörneris iš Egerio 1545–1546 m. mokėsi Karaliaučiaus universitete, be to, studijavo ir muziką¹⁹, o kiti – kad tuo metu jis pats, būdamas muzikos profesoriumi, dėstė muziką Albertinoje²⁰. T. Hörneris ir H. Weinreichas galėjo turėti didelės įtakos pirmosios lietuviškos knygos giesmyno rengėjams. Beje, taip pat J. Seklucjano²¹ ir M. Mažvydo giesmynų panašumą galėjo nulemti keletas aplinkybių: T. Hörnerio, J. Seklucjano ir M. Mažvydo knygos buvo pirmieji spaudiniai su natomis, išleisti Karaliaučiuje, visus juos spausdino H. Weinreichas 1546–1547 m. Tam tikrą tų pačių giesmių pasirinkimą lenkiškame ir lietuviškame leidinyje galėjo nulemti ir techniniai natų spausdinimo ypatumai bei turėtas natų šriftas. Be to, jie abu galėjo pasirinkti tas liuteroniškas giesmes, kurios labiausiai buvo žinomos Rytų Prūsijoje ir Karaliaučiaus universitete.

Knygos istorijos tyrinėtojai pažymėjo prastą H. Weinreicho spaustuvės šriftų kokybę²². Įdomi yra nauja lietuvių literatūros tyrinėtojo išsakyta mintis: kodėl M. Mažvydo leidinyje leidėjas nurodytas „Katekizmo“ giesmyno pabaigoje. Gal tai rodo, kad „*Giesmės šventos*“ buvo spausdinamos atskirai, bet lygiagrečiai su katekizmu?“²³

M. Mažvydo „Katekizmo“ natos, jų spausdinimo ir natų penklinių linijų sujungimo kokybė – nepriekaištinga. Tai – puikūs natų spausdinimo poligrafijos puslapiai, išspausdinti nauju natų šriftu. Gal juos spaustuvininkui, remdamas giesmynų leidybą, padovanojo kunigaikštis Albrechtas?

Daugiausiai dėmesio M. Mažvydo „Katekizme“ buvo skiriama natų ir lite-

¹⁸ Thielen P. G. Die Kultur am Hofe Herzog Albrechts von Preussen. Gottingen, 1953. S. 88.

¹⁹ Grove's Dictionary of Music and Musicians. London, 1980.

²⁰ Thielen P. G. Min. veik. P. 91.

²¹ Seklucjan J. Pieśni duchowne a nabożne. 1547; Pieśni chrześcijańskie. 1559

²² Vladimirovas L. Karaliaučiaus spaudos pradininkas Hansas Weinreichas ir pirmieji jo darbo tęsėjai // Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai. T. 1 (1961); Vladimirovas L. Knygos istorija. Vilnius, 1979. P. 342.

²³ Jovaišas A. Martynas Mažvydas. Kaunas, 1996. P. 139–140.

ratūrinio teksto suderinamumui. Po natomis išdėliotas tekstas pakankamai tiksliai atitinka melodinės linijos seką. H. Weinreichas, nemokėdamas lietuvių kalbos, šitaip išskirstyti lietuviško teksto negalėjo. Greičiausiai jam šį „juodą“ darbą bus padėjęs įveikti M. Mažvydas ar kuris kitas lietuvis, nes vėliau pas Daubmanną leistose „Giesmėse krikščioniškose“ (1566 ir 1570) toli gražu ne visose giesmėse tai buvo tinkamai padaryta, o ir natų linijų sujungimai dėl seno šrifto ne itin preciziški.

Vėlesni Mažosios Lietuvos lietuviškų giesmynų sudarytojai beveik visai atsisakė natų ir giesmių melodijos dažniausiai buvo giedamos iš klausos.

Kiek kitokia giesmynų su natomis leidybos padėtis buvo Didžiojoje Lietuvoje plintant reformacijai. Čia naujojo tikėjimo platinimui atvežti giesmynai, kaip tai darė katalikų bažnyčia, netiko. Trumpas jau minėtas liuteroniškas laikotarpis buvo tarsi paruošiamasis laikas, subrandinęs ir Mažosios, ir Didžiosios Lietuvos giesmynus.

Nors, žinoma, antroji reformacijos banga Didžiojoje Lietuvoje buvo kalviška, tačiau tuo metu LDK išspausdintuose giesmynuose buvo ir giesmių, ypač psalmių, perimtų iš liuteronų.

Reikšminga yra ir tai, kad lyginamos tų pačių giesmių, išspausdintų 1547 m. Karaliaučiuje M. Mažvydo ir J. Seklucjano leidiniuose, melodijos toli gražu ne visur sutampa. Vadinasi, jos imtos ne iš to paties šaltinio. Tačiau kai kurios M. Mažvydo giesmyno giesmių melodijos sutampa su vėliau išspausdintomis LDK giesmynų melodijomis, kurios čia galėjo išlikti dar nuo liuteroniškojo laikotarpio.

Aptariant LDK leistus giesmynus su natomis, ypač išryškėja Radvilos Mikalojaus Juodojo asmenybė. Tai buvo tas mecenatas, kurio iniciatyva buvo parengti ir Brastoje įsteigtoje spaustuvėje išspausdinti pirmieji svarbiausi LDK reformatų leidiniai – Biblija ir giesmynas drauge su katekizmu.

Subūręs savo Vilniaus dvare rašytojus, poetus, kompozitorius, Radvila čia įkūrė didžiausią muzikinės kūrybos centrą visoje jungtinėje valstybėje. Sunku dabar nustatyti, kiek leidinių su natomis buvo išspausdinta Brastos spaustuvėje. Pirmasis jos spaustuvininkas B. Wojewódka parengė leidinių, tarp jų ir giesmių, kurios greičiausiai buvo išspausdintos su natomis; deja, šie leidiniai neišliko²⁴.

²⁴ Drukarze dawney Polski od XV do XVIII wieku, z. 5. Wielkie Księstwo Litewskie. Wrocław; Kraków, 1959. S. 251.

1558 m. naujas Brastos spaustuvininkas S. Murmelius išleido „Pieśni Chwał Boskich“. Pirmoje leidinio dalyje buvo daugiau kaip 100 lotyniškų ir lenkiškų giesmių. Leidinys žuvęs, buvo išlikę tik keli jo fragmentai, iš kurių paaiškėjo, kad giesmėms melodijas pritaikė ir iš naujo kūrė Radvilos Juodojo Vilniaus dvaro kompozitoriai Vaclovas Šamotūlietis ir Ciprijonas Bazilikas (Basilicus).

LDK giesmių istorijoje šis leidinys svarbus tuo, kad, kaip rašė S. Kotas, J. Zarembos parengtas giesmynas buvo „<...> ne tik pirmas Murmelijaus Brastos spausdinys, ne tik ryškus Vilniaus kalvinų kultūrinės veiklos pasireiškimas, ne tik pirmasis kalviniškas giesmynas lenkų kalba, bet ir pirmas tikrasis lenkų reformacijos giesmynas, tikrai vertas šio judėjimo, kruopščiai apgalvotas tekstų, autorių, melodijų rinkinys, kuriuo rėmėsi visi vėliau leidžiami evangelikų giesmynai“²⁵.

Tarp šios spaustuvės leidinių šiandien yra žinoma tik vienintelė 1560 m. išleista daugiabalsė giesmė „Pieśń o lotrowskim stanie oblydnych mnichów i mniszek“²⁶.

Iš išlikusių 1558 m. Brastos giesmyno fragmentų išleistų faksimilių²⁷ bei Nesvyžiuje 1563 m. leisto „Katekizmo“ giesmyno ir jo priedo²⁸ akivaizdu, kad Radvilos spaustuvėse muzikiniai leidiniai buvo parengti labai kruopščiai, gera buvo ir jų natų spausdinimo kokybė.

Stokojant žinių apie Radvilos Vilniaus dvaro muzikinį gyvenimą, beveik nieko nežinome ir apie ten buvusią muzikinę kapelą, bet tai, kad ji savo naujovėmis kai kur lenkė netgi karališkąją, liudijo Radvilos kapelos smuikai, atsiradę net 8 metais anksčiau nei pas Žygimantą Augustą²⁹. Nuostabą kelia ir tai, kad Žygimantui Augustui, po tėvo mirties išvykus su dvaru į Krokuvą, drauge su juo neišvyko žymiausias jo rūmų vokalinės muzikos kompozitorius Vaclovas Šamotūlietis, perėjęs dirbti pas Mikalojų Radvilą, su kuriuo palaikė ryšius nuo seno; dar 1545 m. V. Šamotūliečio rašytos panegirikos, skirtos Žygimanto Augusto sesers Izabelės vestuvėms, įžangoje kreipiamasi į Mikalojų Radvilą, kur,

²⁵ Kot S. Kancjonał Brzeski Jana Zaremby z 1558 r. // Reformacja w Polsce. Warszawa, 1937–1939. T. 9-10.

²⁶ Szczucki L. Zapomniana polemika anty-katolicka z 2 pol. XVI w. // Odrodzenie i reformacja w Polsce. Warszawa, 1957. T. 2, s. 177–189.

²⁷ Zaremba Jan. Pieśni Chwał Boskich. Kraków, 1989.

²⁸ Katechizm... 1563; Pieśń ze 31 kap. Przypowieści Salomonowych 1564. Knyga saugoma Upsalos universiteto bibliotekoje.

²⁹ Perz Mirosław. Mikołaj Gomółka. Warszawa, 1981. S. 82.

be kita ko, sakoma, kad sukurta giesmė, kurią jis prašo Radvilos viešai paskelbti (be abejo, galvodamas apie jos leidybą); be to, toliau jis prašo, kad Radvila paimtų jį savo klientu. Panegirika rašyta Vilniuje rugpjūčio 16 d. ir pasirašyta Venceslauso Schamotulinuso³⁰.

Pas Radvilą iš Žygimanto Augusto dvaro pereina tarnauti kompozitoriumi, vertėju, poetu ir Ciprijonas Bazilikas. Į Krokuvą, kaip jau minėta, kažkodėl neišvyksta ir žymusis liutnininkas Valentinas Bakfarkas, brangiausiai apmokamas Žygimanto Augusto muzikas.

Žinoma, Radvila buvo suinteresuotas platinti naująjį tikėjimą. Jis, kaip mecenatas, galėjo inspiruoti ir savo Vilniaus dvaro kompozitorių daugiabalsių vokalinių kūrinių leidybą už LDK ribų, beje, dažniausiai Krokuvoje, nes ten, kaip minėta, dirbo patyrę natų leidėjai.

Kaip tik tada Krokuvoje, kol nebuvo pradėta Brastoje spausdinti natas, buvo išleistos žymiausių visoje jungtinėje valstybėje vokalinės muzikos kompozitorių V. Šamotūliečio ir C. Baziliko daugiabalsės protestantiškos giesmės. Tarp 1550 ir 1559 m. Krokuvoje buvo išspausdinta 80 daugiabalsių giesmių, o per ateinančius 6 metus, t.y. iki 1567 m. – tik keturios³¹.

Reikia manyti, kad Radvilos rūpesčiu 1553 ir 1564 m. keli V. Šamotūliečio motetai buvo išspausdinti Niurnberge išleistų žymiausių polifonistų kūrybos rinkiniuose³².

Po Radvilos mirties (1565) savo kaip reformacijos kompozitoriaus karjerą staiga baigęs C. Bazilikas išvyko į Brastą. Tais metais iš Vilniaus išvejamas ir V. Bakfarkas, kuris galėjo būti įtariamasis šnipinėjęs svetimos valstybės naudai. (V. Šamotūlietis netikėtai mirė apie 1560 m.) Mirus Radvilai, sunyko visoje valstybėje ryškiausias protestantiškų daugiabalsių giesmių kūrybos centras, ir jei ne tie pavieniai išlikę natų spaudiniai, šiandieną apie jį visai nieko nebūtų žinoma.

Po Radvilos Juodojo mirties Lietuvos protestantų bendruomenė vienbalsių giesmių leidybą atnaujino 1581 m., kai Vilniuje buvo išspausdintas pirmasis leidinys su natomis „Katechism albo krotkie w iedno mieysce zebranie wiary (...) z Modlitwami Psalmami y piosenkami (...) przez Daniela z Łęczyce Roku

³⁰ Janocki D. Janociana. 1776. T. 1. Paimta iš: *Szwejkowscy A. i Z. Wacław z Szamotuł...*

³¹ *Późniak P. Pieśni reformacyjne drukowane w Krakowie w XVI wieku // Tradycje muzyczne katedry Wawelskiej. Kraków, 1985. S. 49.*

³² *Psalmorum Selectorum. Quotur Et Plurium, Vocum, Norimbergae in officina Joannis Montani <...> M.D.LIII.; Thesauri Music Tomus Quintus <...> Joanes Montanus. M.D.LXIII.*

Panskiego 1581", kurio egzempliorius neseniai rastas Šveicarijoje³³. Atrodo, kad šiame, kaip ir vėliau, t.y. 1594 ir 1598 m., dar kartą Vilniuje išspausdintuose Katekizmuose buvo perspausdintos beveik visos 1563 m. Nesvyžiaus giesmyno giesmės, papildytos dar ir naujomis giesmėmis.

1580 m. Vilniuje išleidžiamas kuklesnis Stanislovo Sudrovijaus parengtas giesmynėlis „Nauka y utwierdzenie o tym, z czym się pokazac y papusac przed Maiestatem Bożym czlowiek Krzescianski“ (leidinys neišlikęs)³⁴, kuris buvo perspausdintas 1598 m.³⁵ Šis giesmynas buvo sumanytas kaip vilnietišku jau anksčiau minėtų, Katekizmų priedas, nes, kaip nurodo sudarytojas, įdėtos tos giesmės, kurių trūksta Katekizme.

Tiek visuose LDK leistuose giesmynuose, tiek ir šiame aiškiai jaučiamas vietinių kūrėjų talentas. Jie ne tik vertė iš kitur perimtas giesmes, pritaikė joms melodijas, bet giesmėse apdainavo tai, ką patys matė ir išgyveno dažniausiai pasitelkdami jau žinomų giesmų melodijas. Pavyzdžiui, 1598 m. Sudrovijaus leidinyje pati pirmoji atspausdinta „Nauja giesmė apie didžiulę sausrą, kuri buvo 1585 m.“ Kitoje giesmėje giedama apie badą ir marą. Be to, čia yra ir „Giesmė apie lietuvišką badą“, kurioje vaizduojamos kraupios natūralistinės stichinės nelaimės scenos.

Vilniuje XVI a. aštuntajame dešimtmetyje susidarė ypač palankios sąlygos knygų leidybai, nes nebuvo nė vienos spaustuvės, kurią būtų galima panaudoti ideologinei kovai³⁶. Tuo galima paaiškinti ir to meto giesmynų leidybos gausą.

Paskutinis vilnietiškas „Katekizmas“ buvo išleistas 1600 m. ir, kaip rašoma jo įžangoje, „trečiojoje Katekizmo dalyje yra iš eilės sudėtos visos Dovydo psalmės, o tų psalmių <...>, kurių ankstesniuose katekizmuose su gaidomis nebuvo, įdėjome naujas paimtas iš prancūziškų rinkinių su natomis“. Toliau paaiškinama, kad šios psalmės įdėtos dėl to, kad jas gieda visuose krikščioniškuose kraštuose: Prancūzijoje, Vokietijoje, Nyderlanduose, Škotijoje ir net Lenkijoje. Tuo norėta parodyti vienybę, o tikslas buvo „<...> kad kiekvienas kraštas sava kalba, bet viena melodija Poną Dievą garbintų“³⁷. Visų vilnietišku knygų natos buvo kruopščiai parengtos ir tinkamai išspausdintos. Plečiantis giesmių

³³ *Krukowska T.* Nowoodnaleziony Kancjonat kalwiński z 1580 roku // *Muzyka.* 1989, Nr. 3, S. 94.

³⁴ *Oloffs E.* Polonische Liedergeschichte. Dancing, 1744. S. 173.

³⁵ Leidinys saugomas VUB. II-914.

³⁶ *Vladimirovas L.* Knygos istorija. P. 414.

³⁷ *Katechizm... z modlitwami, psalmami y piosenkami... Jakub Markowicz.* Wilna, 1600.

repertuarui, XVI a. vilnietišku katekizmų giesmynai padidėjo maždaug nuo 150 iki 350 giesmių. XVII a., 1618 m., protestantai išleido tik nedidelį „Katekizmą“ su giesmėmis Lubčioje (leidinys žuvęs); pataisytas jo leidimas buvo paskartotas 1620 m.³⁸

XVII a. pirmojoje pusėje Vilniaus sinoduose dar buvo aptariami giesmynų leidybos klausimai, kritikuotas naujasis 1618 m. „Katekizmas“, išleistas Lubčioje³⁹, stengtasi išsaugoti leidžiant bendrus giesmynus su Lenkijos bendruomene LDK giedotas psalmes ir giesmes⁴⁰. LDK bendruomenė jau nepajėgė pati parengti ir išleisti naujų giesmynų. Nauji bendri su Lenkija giesmynai buvo spausdinami Gdanske ir Karaliaučiuje. Deja, šie nauji giesmynai neprilygo puikiems Vilniaus leidiniams su natomis, kurie, kaip galima spręsti iš 1581 m. „Katekizmo“ titulinio lapo, buvo pradėti spausdinti dar Mikalojaus Juodojo įkurtoje spaustuvėje: „W Wilnie z Drukarniey Jego Książęcey / Milosci Pana Pana Mikolaja Radzi / wila Woiewody Wilenskiego etc. / przez Daniela z Łęczyce“⁴¹.

Lietuviški XVI–XVII a. LDK giesmynai nors ir buvo išleisti be natų, bet turi nemažai panašumų su anksčiau minėtais lenkiškais leidiniais. Merkelio Petkevičiaus 1598 m. dvikalbio „Katekizmo“ giesmes galima buvo išmokti ir giedoti iš iki 1600 m. išleistų Vilniaus „Katekizmų“, nes į juos sudėtos visiškai tos pačios giesmės, beje, tik M. Petkevičiaus leidinyje jų mažiau.

1653 m. Kėdainių „Kniha Nobaznistes Krikscioniszkos“ buvo parengta remiantis 1600 m. Vilniaus „Katekizmu“; iš jo buvo perimtos tuo metu visuose kraštuose populiarios prancūziškų psalmių melodijos. Lietuviškiems tekstams melodijas iš vilnietiško leidinio 1600 m. pritaikė Samuelis Tomaszewskis. Tąd LDK leisti protestantiški giesmynai, kad ir kokia kalba būtų leisti, sudaro nedalomą visumą, vienas kitą papildo ir atspindi bendrą protestantiškos muzikos, protestantiškų giesmių raidą.

XVII a. pradžioje, vykstant didelei konfesinei konkurencijai, jėzuitai taip pat pasistengė išleisti kelis naujus originalius katalikiškus giesmynus, turėjusius nurungti išlikusius protestantų leidinius. Tik iš bibliografijos žinome apie pirmąjį Akademijos profesorius, jėzuito Jono Branto (Brantus), Vilniuje bu-

³⁸ Katechizm Chrzescianski z Psalterstwem Zborowym y Domowym. Lubcz, 1620.

³⁹ Lietuvos MA biblioteka. Rankraščių sk. ERS-1157. Acta y condusie Synodu Generalnego Wilenskiego w Roku 1619 odprawowanego. P. 76.

⁴⁰ Ten pat. Acta... 1633 roku. P. 459.

vusio labai didelio muziko⁴² 1601 m. parengtą ir išleistą giesmyną „Pieśni różne pospolite o różnych pobożnych potrzebach“⁴³.

XVII a. pirmojoje pusėje savo aktyvia kultūrine veikla pasižymėjo Valentinus Bartoševskis (Bartoszewski) – jėzuitas, nepadaręs didesnės karjeros, gyvenęs ir dirbęs tik Vilniuje ir Kražiuose. Iš jo parengtų leidinių su natomis žinoma „Parthenomelica albo penia nabożne o Pannie Naświętszey“. Tai 1613 m. Vilniuje išleistas pirmasis katalikiškas giesmynas. Šiame giesmyne, kaip nurodė sudarytojas, buvo kai kurios pataisytos, kai kurios iš lotynų į lenkų kalbą išverstos ir kai kurios sukurtos giesmės.

„Parthenomelica“ išspausdino J. Karcanas, nes Akademijos spaustuvė po gaisro, apie kurį šio leidinio pratarinėje su dideliu gailėsčiu užsiminė ir V. Bartoševskis, neveikė. Giesmynėlyje buvo lotyniškos ir lenkiškos rarotinės giesmės, skirtos Šv. Mergelei.

Patyręs spautuvininkas puikiai atliko užsakymą, bet nežinoma, dėl ko prie daugelio giesmių buvo išspausdintos tik tuščios natų linijos. Giesmininkai patys turėjo įsirašyti natas. Priežasčių tam galėjo būti kelios: arba V. Bartoševskis pats nesugebėjo spautuvininkui pateikti giesmių melodijų ir nemokėjo jų užrašyti, nes jos buvo giedamos iš klausos, arba šiuo audringu katalikiškų giesmių kūrybos laikotarpiu tos pačios giesmės turėjo po kelis melodijų variantus, kuriuos galėjo rinktis patys giedotojai.

Tik iš bibliografijos žinomi dar du V. Bartoševskio parengto leidinio „Bezoar a tez ludzkich czasu powietrza morowego“, išspausdinto 1624 ir 1630 m. Vilniuje, leidimai, kur visos 23 giesmės buvo su natomis⁴⁴.

V. Bartoševskis ilgą laiką dirbo Vilniaus kolegijoje misionieriumi ir pamokslininku lietuviams. Mirė 1645 m. profesų namuose⁴⁵.

Pirmasis lietuviškas katalikiškas Saliamono Mozerkos Slavočinskio giesmynas „Giesmės tikieimny katholickam pridiarancias“ buvo išspausdintas prabėgus metams po V. Bartoševskio mirties. Pats lietuviško giesmyno pristatymas siejasi su „Parthenomelica“ vienodai, kone pažodžiui nurodant šaltinį, iš kur giesmės paimtos.

⁴¹ *Krukowska T.* Min. veik.

⁴² *Walther J. G.* Musikalisches Lexikon. Leipzig, 1732. S. 112.

⁴³ *Streicher K.* Bibliografia polska. Kraków, 1894. T. 13, cz. 3, s. 320.

⁴⁴ *Maciejowski W. A.* Piśmiennictwo polskie od czasów najdawniejszych aż do roku 1830. Warszawa, 1552. T. 3, s. 551–553.

⁴⁵ *Okoń J.* Dramat i teatr szkolny. Wrocław, 1970. S. 107.

ve nit in nomine Domini

B Enedi etus MARIE

FILIVS qui ve nit In nomi

ne Domini **A** gnus De-

i qui tollis peccata mundi mi-

serere nobis.

A gnus Dei, qui tol lis peccata mun-

di miserere no bis

1 pav. „Graduale pro exercitatione studentium. Agnus dei“

S. M. Slavočinskio giesmyne yra daug tų pačių giesmių kaip ir lenkiškame leidinyje. Neabejotinai bendrų giesmių turėjo būti ir „Bezoar“ leidinyje. Tiek lenkiškų, tiek lietuviškų katalikiškų giesmių repertuaras buvo kaupiamas pamažu, paraleliai. Iki didžiulio S. M. Slavočinskio giesmyno galėjo dar būti keli mums nežinomi giesmynai. Vienaip ar kitaip, Bartoševskio giesmynai, o gal ir jis pats galėjo turėti didelės įtakos rengiant lietuvišką leidinį. Ir nors jo giesmynas be natų, kai kurios jo giesmių melodijos yra tokios pačios kaip V. Bartoševskio leidinyje.

Tik iš bibliografijos žinomos pirmosios daugiabalsės giesmės, išspausdintos Vilniaus akademijos spaustuvėje 1638 ir 1639 m. Jas sukūrė iš Prūsijos kilęs jėzuitas Simonas Berentas (Berentus), apie kurį išleistame žymiausių jėzuitų žinyne buvo rašoma, kad S. Berentas buvo filosofijos, matematikos, klasikinės kalbos, moralinės teologijos, scholastikos ir kitų mokslų žinovas. Bet iš jo darbų buvo nurodyti tik du muzikiniai leidiniai – „Litaniarum de Nomine Iesu“ (1638) ir „Litanarium Lauretanarum de B. Virgine Maria“ (1639)⁴⁶.

Jėzuitai daug nuveikė muzikiniame krašto gyvenime, dalyvavo mokyklinio teatro pastatymuose, parateatrinuose renginiuose, bene plačiausiai šalyje skleidė ryškiausius baroko muzikos bruožus, atkreipė ypač daug dėmesio ir į grigališkąjį choralą, rūpinosi jo padėtimi Lietuvoje. Joks kitas sinodas, kurių ne taip jau mažai vyko jungtinėje valstybėje, nesirūpino grigališkojo choralo mokymu taip, kaip tai buvo daroma Vilniuje⁴⁷.

1647 m. buvo pažymėta, kad Vilniaus diecezijos mokytojai, patys neišmanydami, moko kitus ir kad mokyklose būtina tinkamai mokyti bažnytinio giedojimo⁴⁸. Kaip ir iš ko mokyti? Ir tai išsprendė Žygimantas Liaukšminas, parengęs grigališkojo choralo vadovėlį ir pagrindines dvi giesmių knygas. Šie leidiniai buvo neįtikėtinais populiarūs, nes Akademijos spaustuvėje labai ilgai buvo kartojami jų leidimai. „Ars et praxis musica“ buvo išspausdinta 1667, 1669, 1693 m., „Graduale pro exercitatione studentium“ – 1667, 1693, 1742 m., o „Antiphonale ad psalmos“ – 1667, 1694, 1742 m.

Išleidus šias knygas, 1685 m. Vilniaus sinodas netgi nurodė, kad kiekvienoje parapijiniėje mokykloje būtų mokoma grigališkojo choralo⁴⁹.

⁴⁶ *Alegambe Philippo*. Bibliotheca Scriptorum societatis Jesu. Bruxellensi en Antverpiae, 1643. P. 422.

⁴⁷ *Gieburowski W.* Choral gregoriański w Polsce od XV do XVII w. Poznań, 1922. S. 22.

⁴⁸ *Collectanea Constitutionum Synodaliūm Dioecesis Samogitienensis*. Vilnae, 1690. P. 131.

⁴⁹ *Acta Constitutiones et Decreta Synodi Diaecesis Vilmensis*. 1685. P. 15–16.

Kuo ypatingos šios Ž. Liauksmino parengtos knygos? Tai – didžiausi leidiniai su natomis, išleisti Vilniaus akademijos spaustuvės. Jie kiek eklektiški, nes naudojama skirtingos notacijos rūšys: balta choralinė, juoda choralinė ir menzūrinė gotiškoji notacija, be to, apstu korektūros klaidų.

Ž. Liauksminas „Ars et praxis musica“ išdėstė senąją viduramžišką Guido d'Arezzo muzikos teorijos sampratą, jo solminizacijos sistemą, kuri ilgai gyvavo kaip *quadrium* mokslo sistemos dalis. Tačiau Ž. Liauksminas visą šią teoriją perteikė glaustai, aiškiai ir turbūt dėl to šis darbas taip ilgai veikė Lietuvoje. Šio vadovėlio pozicijos susvyravo tik apie XVIII a. vidurį, kai paskutinį kartą 1742 m. buvo perspausdintas „Gradualas“ ir „Antifonalas“, o „Ars et praxis musica“ nebekartotas; vadovėlis jau netenkino nei mokytojų, nei mokinių.

Kaip tik tuo metu LDK katalikiškuose centruose atsirado naujų savamokslių teoretikų, kurie parašė nemažai darbų choralo teorijos klausimais.

Nedaug savo teorine mintimi nuo Ž. Liauksmino nutolo iš naujo 1753 m. Vilniuje išleisto choralo teorijos vadovėlio „Compendium Regularum Generalium Cantus“ autorius. Jis praplėtė pačią teoriją nekeisdamas esmės, pateikė natų pavyzdžių.

Ž. Liauksmino „Gradualas“ ir „Antifonalas“ peržengė mokykloms skirtų vadovėlių ribas. Tai buvo saviti šių giesmynų kompendiumai, pritaikyti vietos sąlygoms. Jie turėjo atstoti vadovėlius ir apeigose būti naudojami kaip giesmynai. Ryškus šių giesmynų bruožas yra tas, kad čia choralas buvo įspraustas į aiškius ritmizuotus rėmus. *Canto fracto* būdu užrašytas choralas buvo pavaldus oratoriniam ritmui, kuris atspindėjo Ž. Liauksmino, kaip retorikos specialisto, pažiūras.

Charakteringa ir tai, kad Ž. Liauksminas į unifikuotą „Gradualą“ įdėjo nechoralinių giesmių, tuo tarsi pratęsdamas Lietuvos katalikiškųjų giesmynų leidybą⁵⁰.

Ž. Liauksmino pateiktas rarotinis giesmių ciklas kartoja kai kurias V. Baroševskio, S. M. Slavočinskio giesmynų giesmes, tačiau jos čia pateikiamos jau dvibalsiu išdėstymu. „Graduale“ yra ir kelios daugiabalsės lotyniškų mišių giesmės. Tai vieninteliai šiandieną žinomi daugiabalsės muzikos pavyzdžiai, išspausdinti Vilniaus akademijos spaustuvėje. Šie kūriniai – nedidelės, ne itin išraiškingos kompozicijos, labiau primenančios solfedžiavimui skirtas pratybas. Pats

⁵⁰ *Trilupaitienė J. Zygmund Lauksmin a życie muzyczne Akademii Wileńskiej // Muzyka. 1992, Nr. 1.*

Cum adoratur verbum incarnatum à Cereferariis.

E T in carnatus est Et incarnatus est. de Spiritu San cto
Ex Maria virgine. Ex Maria virgine. Et Homo factus est, Et homo factus est

Et homo factus est. **E** T incarnatus est. Et incarna-
tus est de Spiritu San cto Ex Maria Virgine. Ex Maria Vir-
gine. Et homo factus est. Et homo factus est. Et homo factus est. Et Maria
E T in carnatus est. Et incarnatus est de Spiritu San cto
Ex Maria Virgine Et homo factus est, Et homo factus est Et homo factus est.
Et homo fa ctus est. Ex Maria.

EXXII.

E T in carnatus est. Et incarnatus est de Spiritu San cto
Ex Maria Virgine Et homo factus est, Et homo factus est Et homo factus est.
Et homo fa ctus est. Ex Maria.

*2 nat wbrscy zaspiewamy/ Czesć y chwale Bo-
gu dajmy/ Clabosnie Eniemu wolamy.*

Dei

2 pav. „Graduale. Et incarnatus“ (tribalsé giesmé)

jų užrašymas, spausdinimas neatitinka to meto daugiabalsės muzikos spausdinimo kriterijų, be to, nevykęs balsių išdėstymas ir korektūros klaidos vargino besimokančiuosius ir giedotojus. Bet šios giesmės taip pat liudija, kad, greta grigališkojo choralo, Lietuvoje buvo mokoma ir giedama daugiabalsės muzikos kūriniai.

XVII a. Vilniaus akademijoje dirbo neblogai kompozicijos meną išmanę kūrėjai: Martynas Krečmeris (Kretzmer), Johanas Brantas, Simonas Berentas. Dėstydami senąsias kalbas, teologijos disciplinas, jie sukūrė įdomių muzikinių kūrinių, kurie įvairiomis progomis buvo atliekami ir Akademijoje, ir toliau esančiose kolegijose bei bažnyčiose. Bet jų kūriniai niekada nebuvo išleisti ir tik vienas kitas atsitiktinai išliko perrašytų rankraščių kopijose.

Lietuvoje, kaip jau minėta, XVI–XVII a. ir vėliau susiklostė nepalankios sąlygos natų leidybai. Tačiau tie negausūs natų leidiniai, kurie išliko iki mūsų dienų, suteikia daug vertingų žinių apie to meto Lietuvos bažnytinę muziką, apie čia skambėjusias giesmes ir bendrą kultūrinį Lietuvos gyvenimą.

Įteikta 1997 m. gegužės mėn.

JŪRATĖ TRILUPAITIENĖ
NOTATION PUBLICATION IN THE CONTEXT OF MUSICAL LIFE
IN LITHUANIA IN THE XVIth–XVIIth CENTURIES

Summary

In the XVIth and XVIIth centuries musical notation was only a modest part of the published output in Lithuania. What was new in the large centres of music in Western Europe spread here and was incorporated into this country's musical life, but, due to specific political and cultural factors, this did not ensure an even musical development. Lithuania had no long-standing tradition of sponsorship by patrons of the arts, and the publication of note music was limited to religious purposes and thus pointed up the main music accents in Lithuanian church music.

That a Gregorian chant hymnal was not published until the very middle of the XVIIth century was largely due to the fact that the Lithuanian Catholic Church was answerable to higher authorities in Poland which supplied them with most of the liturgical printed material they needed.

In the first half of the XVIIth century, when the Counter Reformation in Lithuania ended, the Jesuit Academy of Vilnius (founded 1579) began to concern itself with the teaching of

Gregorian chant. The Lithuanian Jesuits, now no longer accountable to the Polish church hierarchy, began to make independent decisions about the publication of hymnals. The first Gregorian chant books published in Lithuania by the Vilnius Academy in 1667, were prepared and organised by the Academy's noted rhetorician, Professor Žygmantas Lauxmin. They were „Ars et praxis musica“, „Graduale“ and „Antiphone“. These were reprinted till the end of the century although their polygraphic quality was not particularly high.

The chants themselves were recorded in a variety of ways – as *cantus planus* (plainsong) and *cantus fractus*, and in mensural (measured) notation. A variant, local to Vilnius, was the printing of the rarotian advent hymn cycle in two voice parts, and several Latin mass hymns in three parts.

It was the Jesuits who published the first Catholic hymnals in Lithuania in 1613, entitled „Parthenomelica“ and prepared by Valentin Bartoszewski. They revealed the formation of a local hymn repertoire, and the variability and great flexibility of the hymn melodies, some hymns having only empty staves provided.

The middle of the XVIIth century, the Reformation well-established, saw the beginning of the printing of Protestant hymnals with Martynas Mažvydas' „Katekizmas“ („Catechism“). This first Lithuanian book, published in 1547 in Karaliaučius (Königsberg) had ten notated hymns. The melodies of some were identical to those in hymnals printed in the Grand Duchy of Lithuania, perhaps because they had sprung from the same source.

Lithuania Major's first notation publications were prepared at the Vilnius court of Mikalojus Radvilas the Black, printed on his presses in 1558 in Brast (Brest) and entitled „Piešni chwał Bozskich“. They were a collection of single and multiple voice-part hymns. The music was composed in Vilnius by Venceslaus Schamotulinus and Ciprianus Basilicus who were in Radvilas' employ.

Later Protestant hymnals with notation were published in 1563-4 in Nesvyžius, in 1580, 1581, 1594, 1598 and 1600 in Vilnius, in 1614 and 1620 in Lubčia.

It is thought that the impetus and backing of Radvilas the Black as patron of the first Protestant hymnal, led to the publication of his court composers' work outside the borders of the Grand Duchy of Lithuania, as was done in Cracow in the middle of the century. The distinct decrease there in the printing of hymns scored for many voice parts after Radvilas' death in 1565 confirms his influence.

It may also well be that Radvilas financed the 1565 Cracow publication of the tabulature of the Valentin Bacfark (Bacfark) living in Vilnius. Furthermore, Radvilas' death marked the end of Basilicus' career as a composer, and the sudden disappearance of Bacfark from Vilnius.

The greater part of books published in Vilnius in 1598 (M. Petkevičius „Katekizmas“), and in Kėdainiai „Knygos nobažnystės krikščioniškos“ in 1653 were hymnals whose hymns were based on melodies from the above-mentioned Vilnius publications.

The publication of note music in the XVth-XVIIth centuries was limited to protestant and Catholic hymnals which give valuable information about Lithuanian church music and about the cultural climate of that period in general.